

Tussen Martinikerk en Academia Groningana - gereformeerd gebedsonderwijs en wetenschappelijke theologie

Afscheidsoratie van prof. dr. J. Hoek als bijzonder hoogleraar ‘Gereformeerde spiritualiteit’ namens de Gereformeerde Bond in de Protestantse Kerk in Nederland aan de Protestantse Theologische Universiteit, locatie Groningen, op dinsdag 6 oktober 2015 te Groningen.

Mevrouw de Rector, leden van het curatorium van deze universiteit, leden van het curatorium van de leerstoel Gereformeerde spiritualiteit, leden van het Hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond in de Protestantse Kerk in Nederland, collega’s docenten, dames en heren studenten, geachte aanwezigen,

In het centrum van de stad Groningen is de Martinikerk met haar imponerende toren, ‘d’Olle Grieze’, al eeuwenlang beeldbepalend.¹ Op loopafstand bevindt zich al ruim 400 jaar de Groningse academie.² Niet alleen geografisch, ook in andere opzichten lijkt de afstand tussen kerk en academie gering. Het feest van de officiële opening van de Academia Groningana op 23 augustus 1614 ‘begon met een eredienst in de Martinikerk, waar ds. Arnoldus Martini uit Uithuizen de hogeschool in Gods genade aanbeval’, zo schrijft prof. dr. Klaas van Berkel.³ Vanuit de kerk begaven de hoogleraren en hoogwaardigheidsbekleders zich samen met een menigte mensen naar een van de gebouwen van de nieuwe universiteit, het oude Vrouw Sywenconvent tegenover de Broerkerk.⁴ Er lijkt op het eerste gezicht sindsdien weinig veranderd. Pas nog weer heeft de opening van het academisch jaar 2015-2016 van de *Rijks*

---

¹ Zie C.H. van Rhijn, *Templa Groningana. De Martini Kerk, de A - Kerk, de Nieuwe Kerk en het Beheer van de Nederduitsch Hervormde Gemeente te Groningen. Historisch Onderzoek*, Groningen 1910, 1-85; E.O. van der Werff, *Martini - kerk en toren*, Groningen 2008; Ronald Stenvert [et alii], *Groningen. Monumenten in Nederland*, deel 4, Zeist / Zwolle 1998, 99.

² Zie Klaas van Berkel, *Universiteit van het Noorden. Vier eeuwen academisch leven in Groningen*, I en II, Hilversum 2014; *Studying in Groningen Through the Ages. A History of the University of Groningen and the First English Department in the Netherlands*, Groningen 2014; F.R.H. Smit, ‘De Groningse universiteit, 1614-1989’, in: J. Kingma, W.R.H. Koops en F.R.H. Smit (red.), *Universitair leven in Groningen, 1614-1989: Professoren en studenten, boek en uitgeverij*, Groningen 1989, 13-40; A.H. Huussen jr. (red.), *Onderwijs en onderzoek: Studie en wetenschap aan de academie van Groningen in de 17e en 18e eeuw*, Hilversum 2003; H. Brugmans, ‘Een en ander over de stichting der Groningsche academie’, in: Is. van Dijk et al. (red.), *Academia Groningana MDCXIV-MCMXIV: Gedenkboek ter gelegenheid van het derde eeuwfeest der Universiteit te Groningen*, Groningen 1914; W.J.A. Jonckbloet, *Gedenkboek der Hoogeschool te Groningen: Ter gelegenheid van haar vijfde halve eeuwfeest*, Groningen 1864.

³ Klaas van Berkel, *Universiteit van het Noorden*, I, 75.

⁴ Ook het Vrouw Menoldaconvent en de kloosterkerk van het Minderbroederklooster werden voor de academie bestemd, zie Jeroen Oude Alink, ‘Het Academiegebouw’ in Auke van der Woud (red.), *De innige betrekking tussen stad en hogeschool. Architectuur en stedenbouw van de Rijksuniversiteit Groningen, 1950 -1985*, Groningen 1984, 111-127.

Universiteit Groningen (RUG) plaatsgevonden – opnieuw in de Martinikerk. En ongetwijfeld wordt niet alleen in de Martinikerk, maar in alle kerken van deze stad van tijd tot tijd voorbede gedaan voor het werk van studenten en docenten. Academie en kerk weten elkaar dus wel te vinden, zou men zeggen.

Toch is deze waarneming oppervlakkig. We beseffen immers heel goed dat er in vier eeuwen wel degelijk veel veranderd is. Nauwe geestelijke verbondenheid tussen kerk en academie⁵ maakte gaandeweg plaats voor vervreemding en verwijdering. Van Berkel heeft in zijn geschiedschrijving van de universiteit van het Noorden te midden van velerlei ontwikkelingen in vier eeuwen academisch leven in Groningen ook de secularisering van de wetenschap getraceerd. Tijdens het vorig jaar door het *Kerkhistorisch Gezelschap* in samenwerking met de *Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap* van de RUG georganiseerde symposium ‘400 jaar Groninger theologie in het publieke domein’ merkte deze historicus, als het verslag in de krant tenminste correct is, het volgende op:

‘Tijdens de oprichting van de faculteit, bedoeld om orthodox- gereformeerde predikanten in de noordelijke regio academisch te vormen, werd er wetenschap beoefend in het licht van Gods Woord. Dit zie je nog steeds terug in het logo van de universiteit waarin de Latijnse afkorting staat afgebeeld van het psalmcitaat: “het Woord des Heeren is een lamp voor onze voeten.” Vandaag speelt religie eigenlijk geen rol meer aan de universiteit.’⁶

---

⁵ Vgl. Marjolijn Palma, ‘Academia Groningana: De stichting van de Groningse academie bezien vanuit de inaugurele rede van Herman Ravensperger’, ongepubliceerde masterscriptie, Middeleeuwen en Renaissance Studies, Rijksuniversiteit Groningen, mei 2007; Zweder von Martels (red.), *Tegen barbarij! De stichting van de Groninger universiteit (1614)*, 2013; Zweder von Martels, ‘The School as Methaphor of Paradise: The Eternal Edict of the University of Groningen and the Oration of Herman Ravensperger at its Inauguration (1614)’, in: Rudolf Suntrup en Jan R. Veenstra (red.), *Himmel auf Erden/Heaven on earth*, Frankfurt am Main 2009, 151-166; A.J. Vanderjagt, ‘Practising Continuity. The Academy at Groningen, 1595-1624’, in: A.A. MacDonald en A.H. Huussen jr. (red.), *Scholarly Environments: Centres of Learning and Institutional Contexts 1560-1960*, Leuven 2004.

⁶ Volgens verslag in het *Reformatorisch Dagblad*, 17.06.2014. Het citaat uit Psalm 119: 105 op het zegel van de universiteit luidt: ‘Verbum Domini lucerna pedibus nostris’.

Dat laatste is zeker waar als het gaat over de wetenschappelijke vrijheid van de docenten die al lang niet meer zoals vroeger door confessionele grenzen wordt beperkt.⁷ Toch zet ik grote vraagtekens achter de bewering dat religie geen rol meer speelt aan de RUG.⁸ Ik denk aan de wetenschappelijke bestudering van religie in het algemeen en van het christelijke geloof in het bijzonder aan de genoemde faculteit en zeker ook aan de presentie en participatie van gelovige docenten en studenten in de breedte van het universitaire gebeuren. En wat de *Protestantse Theologische Universiteit (PThU)* betreft, zij speelt als academie een betekenisvolle rol in de verbinding met de kerk én de brede openbare universiteit, in de verbinding van geloof en wetenschap, in Amsterdam, maar niet minder in Groningen. Ik kom daar graag aan het slot van mijn rede op terug.

Aandacht voor ds. Martinus

In mijn inaugurele oratie op 3 oktober 2006 in Kampen heb ik aandacht gevraagd voor de gereformeerde vroomheid van Martinus Bucer (1491-1551).⁹ Vandaag stel ik u graag voor aan een andere Martinus. Hij is niet van dezelfde statuur als de grote Straatsburgse theoloog. Maar hij leefde wel vanuit dezelfde vroomheid en...hij was een echte Groningse dominee.¹⁰ We zouden kunnen zeggen dat hij in zijn persoon de verbondenheid van kerk en academie in Groningen heeft belichaamd. Ongetwijfeld heeft hij in de ruim 28 jaar van zijn bediening in deze stad talrijke voetstappen liggen tussen de Martinikerk en de academie. Ds. Johannes Martinus (1603- 1665) is geboren in Dantzig, waar zijn vader rector was van een lyceum, de

---

⁷ Ook voor Groningen geldt de waarneming van Jonathan I. Israel, *Radical Enlightenment: Philosophy and the Making of Modernity, 1650-1750*, Oxford 2001, 4: '[A]fter 1650, a general process of rationalization and secularization set in which rapidly overthrew theology's age-old hegemony in the world of study.' Geciteerd door H. van den Belt, *Kan een mens wel zeker zijn? Een moderne vraag in een disputatie van Herman Ravensperger (1586-1625)*, inaugurele oratie Rijks Universiteit Groningen 2013.

⁸ Vgl. David Jan Sorkin, *The Religious Enlightenment: Protestants, Jews, and Catholics from London to Vienna*, Princeton 2008, 21: 'Contrary to the secular master narrative of the Enlightenment, modern culture also has religious roots.' Geciteerd door H. van den Belt, *Kan een mens wel zeker zijn?*

⁹ J. Hoek, *Spiritueel gereformeerd. Essentie en relevantie van gereformeerde vroomheid*, Kampen 2006.

¹⁰ C.H. van Rhijn, *Templa Groningana*, 108 zegt van hem: 'Hij was geen stroeve geleerde, die buiten de samenleving stond en de vruchten zijner nasporingen neerlegde in zwaarlijvige kwatrijnen, maar de man der praktijk, levende met en voor het volk en zijn arbeid dienstbaar makende aan den bouw der Gemeente.'

Mariaschool.¹¹ Hij studeert onder meer in Frankfurt a.d. Oder en in Franeker (bij o. a. Sixtus Amama, Amesius en Maccovius), wordt in 1627 predikant in Deinum en in 1637 in Groningen. Met zijn vrouw Eelkjen Geerts krijgt hij zes kinderen, waarvan echter het merendeel jong sterft.¹² Naast zijn werk in de gemeenten bekleedt hij ook enkele bovenlokale functies. Zo wordt hij in 1654 afgevaardigd om in Leiden de drukfouten in de Statenvertaling te onderzoeken en te verbeteren. Samen met zijn schoonzoon Abraham Trommius werkt hij vanaf 1662 aan een concordantie op de Statenvertaling.¹³ Martinus heeft in Groningen als predikant een gewaardeerde positie ingenomen en heeft veel betekend voor de opbouw van de gemeente, in het bijzonder voor de catechese.¹⁴ Ongetwijfeld met vreugde hield hij in 1664 de preek ter inwijding van de Nieuwe of Noorderkerk, over Jesaja 2:3.¹⁵ Zijn belangrijkste werk is de in 1665 verschenen *Grootere Catechisatie over den Catechismus der waren Christelicken Religie*, een behandeling van de *Heidelbergse Catechismus*, waaruit ik straks een en ander zal citeren.¹⁶ Hiervan stelt Martinus in de Voorrede dat hij ervan verzekerd is dat ‘oock de Theologische Faculteyt onser Provincialen Academie het alles soude hebben der

---

¹¹ Zie voor genealogische gegevens <http://www.hvanalteren.nl/abgenhartmartinus2.html> (geraadpleegd 24.08.2015). S. D. van Veen, *Uit drie eeuwen. Zes Jubeljaars-predicatiën*, 1894, 236 - 244 geeft een levensschets van ds. Martinus.

¹² In 1656 werden in een tijd van zes weken uit de pastorie bij de A-kerk vijf doden uitgedragen vanwege de pest (kleinkind, schoonzus en drie zonen van ds. Martinus). Ook zijn vrouw en dochter bezwijken aan deze ziekte.

¹³ Trommius heeft na het overlijden van zijn schoonvader de concordantie alleen voltooid (1691) en ontving in 1717 voor deze prestatie een eredoctoraat van de universiteit.

¹⁴ Vgl. P.C. Molhuysen en P.J. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, Leiden 1912, deel 10, 587,588: ‘Zijn werken dragen niet een scholastiek karakter, maar zijn gedrenkt met een levende godsvrucht des harten, zodat zij bij de vromen van twee eeuwen een geliefkoosde lectuur zijn gebleven.’ Zie verder over hem W. Verboom, *Het ene lied en de vele stemmen. 52 catechismuspreken en – verklaringen door de eeuwen heen*, Heerenveen 2013, 635 - 646; W. Verboom, *Kostbaar en breekbaar. Zondag 1 in catechismuspreken door de eeuwen heen*, Zoetermeer 2015, 67-73. In een ‘programma funebre’ opgesteld door de rector magnificus van de academie Franciscus Junius Fn wordt van Martinus als zeer getrouw pastor van de gemeente opgemerkt dat hij met ernst heeft geleefd voor de gemeente die hij liefhad. (<http://facsimile.ub.rug.nl/cdm/ref/collection/Planos/id/690>).

¹⁵ C.H. van Rhijn, *Templa Groningana*, 112-118 geeft de preek breed weer. Hierop berust Evert Westra, *Kerk van Jan Rap en zijn maat. Geschiedenis van de Nieuwe of Noorderkerk te Groningen binnen het geheel van de hervormde gemeente en de samenleving*, Groningen 1983, 36-40. Verder over de Nieuwe Kerk: Pieter Bootsma (red.), *De Nieuwe kerk 1664-2014. Opmvattingen veranderen, kennis vermeerdert*, Groningen 2014.

¹⁶ Volledige titel: *Grootere Catechisatie over den Catechismus der waren Christelicken Religie de welke in de Nederlandsche Kercken geleert worden, vertoonende desselven Ontleding, Verklaringe, Bevetinge, alleen uyt des HEEREN Woort, op ordre des Eerw. Kercken-Raets in Groningen, tot dienst van de Gemeente Jesu Christi aldaer, met approbatie des E. Ministerii ende Classis, 't samen - gebracht ende uyt-gegeven door Johannem Martinum, Dienaer Jesu Christi in deselve Gemeente*. Ik raadpleegde de vierde druk, Amsterdam 1700.

waerheynt conform gekeurt, (gelijck de H. Prof. *Maresius* van eenige Sondagen verklaert heeft ende bereydt is te getuygen) indien niet de haestigheyt des drucks, ende hare groote occupatien haer E. hadden belet, dese bladeren mede t'ondersoeken.¹⁷

Martinus mag meer een man van de kerk dan van de academie zijn geweest, bij verschillende gelegenheden heeft hij toch van zijn betrokkenheid bij de academie blijk gegeven. Ik noem drie voorbeelden daarvan.

- In 1644 houdt Martinus in de Martinikerk een 'jubel-jaers praedicatie' *Groningen verlicht in duisternis* over Mattheüs 4: 12-17, naar aanleiding van vijftig jaar reductie van de stad (dat wil zeggen de terugkeer van Groningen tot de Unie van Utrecht, waarbij de gereformeerde religie de enige officieel toegelaten religie werd).¹⁸ Hij vermeldt in deze preek met dankbaarheid dat God het de hoge overheden van Stad en Lande in het hart heeft gegeven 'tot meerder maintainue ende bequamere uytbreidinge van dit suyvere licht / op te rechten de loflicke Academie deser Provincie ende deselve met de kloeckste ende gesontste Leeraers tot op den dach van heden te versorgen.'¹⁹
- In 1650 mag hij een preek houden voor de 'Edele Mogende Heeren Staten van Stadt Groningen ende Omlanden'. In deze *Trouw-Hertige Vermaninge uyt Godes H. Woort, nae aenleydinge van Psalm LXXV, 3-9*²⁰ spreekt hij over het vaststellen van de pilaren van het land. Hij noemt als pilaren de godsdienst, de eenheid, het handhaven van goede wetten en de zorg voor de armen, zowel in de stad zelf, bijvoorbeeld oude uitgeteerde soldaten en ballingen, alsook in andere landen, met name waar christelijke

---

¹⁷ J. Martinus, *Grootere Catechisatie*, Voor-rede [10].

¹⁸ De stad Groningen was in het jaar 1580 door het verraad van Renneberg in de handen van de Spaansen gevallen. In 1594 sloeg prins Maurits het beleg om de stad, de zich op 23 juli overgaf. Om de vijftig jaar werd sindsdien een preek gehouden ter gedachtenis van deze 'reductie'.

¹⁹ De preek is in 1744 te Groningen uitgegeven 'by Pieter Bandsma, Boekverkoper in de Brugge-straat' en digitaal te raadplegen bij de universiteitsbibliotheek van de RUG, Record ID 45260; Pamphlet Nr.00990. Het citaat op p.30. De preek is ook opgenomen in S. D. van Veen, *Uit drie eeuwen* (citaat op p.20).

²⁰ Deze preek verscheen in druk bij 'Jan Claessen Boeck-drucker / inde Gulden-strate', Groningen 1650 en is digitaal te raadplegen bij de universiteitsbibliotheek van de RUG, Record ID 46048; Pamphlet Nr.00238.

gemeenten en leraars verdrukt worden. Expliciet stelt hij dan: ‘ende en vergeet niet de plantsoenen der gemeynte / in Academie ende scholen’. Het ging hem daarbij uiteraard niet om de groenvoorziening, maar om plantsoenen in de zin van zaaivelden en kweekplaatsen.

- In de derde plaats noem ik een opmerking in de ‘Dedicatie’ aan de gedeputeerde staten bij zijn catechismusverklaring. Hij prijst daar de inzet van de regenten voor de prediking van de onvervalste leer en zegt in dat verband: ‘Is niet daer van een klaer bewijs, het stichten ende besorgen van de Provinciale Academie, op dat daer uyt vele tot den H. Dienst mogen bereyt ende bequaem gemaect werden?’²¹

Gebedsonderwijs van ds. Martinus

Bij mijn luisteroefening naar het gebedsonderwijs van ds. Martinus gaat het mij met name om de wijze van theologiebeoefening die hij aan de dag legt. Inhoudelijk is zijn behandeling van de catechismus tot op grote hoogte in overeenstemming met die van andere contemporaine gereformeerde theologen.²² Origineel in Martinus’ boek is echter dat hij elke zondagsafdeling met gebed begint en afsluit. Deze ‘suchtingen’ of gebeden zijn er, zoals hij zelf aangeeft, op gericht dat ds. Martinus met zijn geschrift aan zijn doel zal beantwoorden, namelijk de eer van God en het heil van de mensen. Dikwijls beperkt hij zich tot het citeren van gebedswoorden uit de Schrift, maar vaker nog formuleert hij een kort vrij gebed dat inleidt tot wat hij gaat behandelen of opkomt uit de stof die hij zojuist heeft besproken.²³ Zo

---

²¹ *Grootere Catechisatie*, 3*

²² Vgl. mijn *Tedere Majesteit. Omgang met God in gereformeerde spiritualiteit*, Zoetermeer 2015.

²³ J. Martinus, *Grootere Catechisatie*, Voor-reden [9]: ‘In allen hebbe ik getracht eenen yegelicken tot dat heylige ende salighmakende *Woord Gods* alleen te leyden, ende daer uyt allermeeest de *waerheyt* bekend ende vast te maecken, ende de selve tot sekerheyt van ’t *geloove*, *troost* van de conscientie, *godsaligheyt* van ’t leven te richten. Waerom ick oock by elcken Sondagh korte *suchtingen* geset hebbe, voor uyt ‘et Oude, ende achter meest uyt ‘et Nieuwe Testament.’

is zijn boek een mooie illustratie van de verwevenheid van bidden en theologiseren, van beoefening van theologie *coram Deo*, voor Gods aangezicht en in directe communicatie met Hem. De indirecte rede over God gaat telkens over in de directe rede, omdat kennelijk voor Martinus het rechte spreken óver God niet denkbaar is zonder het spreken mét God.

Ik geef nu een zestal voorbeelden van de samenhang tussen *dissertatio* en *oratio*, tussen uiteenzetting van de leer en beoefening van het gebed, anders gezegd de verwevenheid van de *fides quae* en de *fides qua*, de geloofsinhoud en het geloven in actu.

(1) Aan het slot van de behandeling van zondag 1 van de Heidelberger, de zondag van de enige troost, luidt het gebed:

‘Ghy, Heere Jesu Christe selve, ende gy onse God ende Vader, die gy ons hebt liefgehad, ende gegeven een eeuwige vertroostinge ende goede hope in genade. vertroost onse herten, ende versterkt ons in allen goeden worde ende wercke. 2 Thess.2.16,17.’²⁴

Wanneer het in de theologie gaat over het laatste houvast van de mens kan het gebed om in deze troost te delen niet achterwege blijven. Bij theologiseren is de mens kennelijk met hart en ziel en met huid en haar betrokken.

(2) De behandeling van zondag 10 over de voorzienigheid van God wordt als volgt afgesloten:

‘Ick hebbe u lief, o Heere, door uwe liefde, doet my dan ook versekert zijn, dat alle dingen mede werken my ten goede, ende dat geen schepsel my sal kunnen scheidt van uwe liefde, welke is in Christo Jesu onsen Heere, Rom.8:28,39.’²⁵

---

²⁴ J. Martinus, *Grootere Catechisatie*, 20.

Mooi hoe hier de liefde de toon zet van het geloof in de voorzienigheid van God. Door deze existentiële inzet worden allerlei misverstanden in de interpretatie van deze omstreden zondag uitgesloten. In plaats van berusting en fatalisme treedt de overgave aan Gods liefde in Christus.²⁶

(3) Bij zondag 22 over de lichamelijke opstanding klinkt het gebed:

‘Ghy hebt my eenmael opgewekt, Heere Jesu, ende mijn in het leven overgeset, ach zyt my dagelicks de opstandinge ende het leven, door uwen Geest die in my woont, ende weckt my eyndelick op tot den eeuwigen leven. Joh.5.24,25,26.’²⁷

In plaats van op een afstandelijke en objectiverende wijze te redeneren en te dogmatiseren over de opstanding van Jezus op de Paasmorgen en de verrijzenis van de doden op de jongste dag, blijkt opstanding hier een zaak van persoonlijke ervaring en verwachting. De gelovige leerling is voortdurend zelf in het geding.²⁸

(4) Dankbaar en warm spreekt Martinus over de werkelijkheid van Gods genadeverbond, bijvoorbeeld over de betekenis van de kinderdoop, zoals uiteengezet in zondag 27 van de Heidelbergse

---

²⁵ J. Martinus, *Grootere Catechisatie*, 150.

²⁶ Vgl. voor de interpretatie van zondag 10 mijn *Tedere Majesteit*, 34-36.

²⁷ J. Martinus, *Grootere Catechisatie*, 323.

²⁸ Vgl. de bespreking van zondag 24 over rechtvaardiging en goede werken die niet blijft steken in polemieken, maar leidt tot de volgende ontboezeming: ‘Heere Jesu, verleent my de genade, dat ick mijne onvolmaektheit altijd erkenne, ’t gene in my is maer schade ende dreck rekene, maer in u ende uwer gerechticheit bevonden worde, ende dat ick bedenkende, dat ghy soo veele vergeven hebt, u wederom veele liefhebbe. Phil.3.7-12. Luc.7:47.’ (J. Martinus, *Grootere Catechisatie*, 340)

‘Oock my, Heere Jesu, hebt gy uw’ Koninckrijk verzegelt in mijner kintsheyt: Reynight my dan door uw’ bloed, ende heyligt my door uwen Geest, leght uwe handen op my ende zegent my, ende doet my als een kindeken uw’ Koninckrijk ontfangen. Matth.10:14-16. Joh.3:5. 1 Joh.1: 7.’²⁹

(5) Het kan in deze benadering niet anders of de bespreking van zondag 45 over het gebed zet zelf in met een gebed:

‘Heere, stort oock over my uyt den Geest der genaden ende der gebeden, op dat mijn gebed tot u zy in desen tijt des welbehagens, o mijn Godt, stelt mijn gebed als reukwerk voor uw’ aangezicht, de opheffinge mijner handen als het avondoffer. Zach.12: 10.Psal.69:14.141:2.’³⁰

(6) De voor de gereformeerde spiritualiteit zo kenmerkende spanningsverhouding in de omgang met de verheven majesteitelijke God die tegelijkertijd in Christus ons zo teder nabij is, proeven we wanneer we het gebed aan het begin en slot van de behandeling van zondag 46 over de aanspraak ‘*Onze Vader die in de hemelen zijt*’ lezen:

---

²⁹ J. Martinus, *Grootere Catechisatie*, 376. Vgl. bij zondag 25 over de sacramenten: ‘Heere, die ghy tot versekeringe van uw’ Verbond met ons uwe heylige te kennen [sic! moet zijn: ‘tekenen’] geordineert hebt, doet my de selve gehoorsaemlick ontfangen, heyligh gebruyken, ende daer door van de rechtvaerdigheyt des geloofs in Christum meer ende meer verzegelt worden. Genes.17:11: Rom.4:11.’ (340); bij zondag 26 over de doop: ‘In U Heere Jesu, ben ick gedoopt, wascht ghy my van mijne sonden door uw’ bloet ende Geest, ende doet u selven my aen, op dat ick voor u in nieuwigheit des levens wandele, ende mijne kleederen niet bevlecke. Gal.3:27.Hand.22.16.Rom.6:4.Openb.3:4.’ (365) Bij zondag 28 over het avondmaal: ‘Treckt my, o Vader, tot Jesum Christum, op dat ick kome ende in sijn Avontmael sijn broot ende wijn ete ende drincke, ende sulcks doe tot sijner gedachtenisse. Doch dat ik ook, door het geloove Christi vleesch ete, ende sijn bloet drincke, ende in Christo zy ende blijve eeuwigelijck. Joh.6:44,56. 1Cor.11:24,25.’ (388); Bij het slot van de behandeling van zondag 29: ‘Heere Jesu Christo, laet my niet sien op het vleesch, dat niet nut en is, maer maect my levendigh door uwen Geest. Uw’ broot ende wijn, met den monde genooten, zy my een zegel van uw’ lijf ende bloet, de ware spijs ende drank, aen myn ziele geschoncken, op dat ik door ‘et geloove deselve vrymoedelick ete ende drincke, ende van u ontfange het eeuwige leven. Joh.6:47, 51-55, 63.’ (397)

³⁰ J. Martinus, *Grootere Catechisatie*, 563.

‘Heere, toont my altijdt uwe vaderlicke ingewanden, ende uwe heylige wooninge in den hemel, op dat ick, hoewel ick leem ben ende op aerden woone, tot u roepe, Mijn Vader, ende mijn hulpe verwachte van den hemel. Jes.63:15,16.64:8.’³¹

Iedere bede uit het volmaakte gebed wordt toegepast op het persoonlijk leven van auteur en lezer, docent en student.³² Bij de slotzondag 52 loopt Martinus’ onderwijs uit op een doxologie:

---

³¹ J. Martinus, *Grootere Catechisatie*, 577. Vgl. de uitleg bij de woorden ‘in de hemelen’: ‘57. Vra. Waer toe dient dat? Ant. Om ons de hoogheyt ende hemelsche heerlickheyt Godts in onse gebeden dies te meer voor oogten te stellen; ons dies te meer voor hem te vernederen / ende onse herten dies te meer van der aerden af te trecken ende tot den hemel te verheffen.’ (585); Vraag 12 op p.578, 579: ‘Is ’t dan Godt / dien wy hier aenspreken/ wat is dat wy hem niet noemen / HEERE, Godt, etc. maer Vader?’ Antw. ‘Om te bewijzen/ dat wy hem niet slechts kennen in sijne nature als den HEERE ende Godt, oock niet slechts in de wercken der nature, als den Schepper, Heere, rechter etc., maer in sijne Genade over de arme sondaren / als Vader. Ende dat wy niet tot hem treden / als bloote schepselen, veel min als knechten ende huerlingen, die op onse wercken steunen / maer als kinderen die alleen steunen op de genade des Vaders / daer van de Catechismus sal melden.’ Het gaat om kinderlijke vrees en toevorzicht (vertrouwen). Zo vraag 19 op p. 579: ‘Hoe moeten dese beide kinderlick zijn? Antw. Soo dat wy 1. Niet als vyanden voor Godt schrieken ende vlieden / als Adam, door de sondige nature. 2. Oock niet door den Geest der dienstbaerheit meer tot God spreken / als onder de Wet. Rom.8.15 3. Maer door den geest der aenneminghe tot kinderen roepen / Abba, Vader.’; Vraag 21 op p. 580: ‘Hoe kinderlicke toeversicht? Antw. Dat gelijk een kint alles goeds van den Vader vertrouwt, ende daerom sijn toevlucht tot den Vader neemt /alsoo wy door desen name bewogen worden om met kinderlicke vrymoedigheit tot Godt te gaen in onse gebeden.’ Vgl. ‘64.Vra. Waer toe dient’ et u? Antw. Om my in Christo te verheugen/ door welcken Godt onse Vader is / dies te blymoediger my tot ‘et Gebedt te begeven / dewijle ick met Godt magh spreken als onsen Vader / ende dies te heyliger voor Godt als onsen Vader ende Heere des hemels te wandelen / ende met mijn herte my meer ende meer in gelove / hope / liefde na den hemel te verheffen.’ (586)

³² Bij zondag 47 over de bede ‘Uw naam worde geheiligd’: ‘Ghy hebt u voor my geheyligt, Heere Jesu, op dat ick geheyligt mochte zijn in waerheyt. So heyligt ghy my nu door u, op dat ick u ende uwen Vader altijdt heylige in mijne herte, monde ende leven, ende God in my door u gepresen worde eeuwiglik. Job 17:19.1 Petr.3: 15.4:11.’ (594) Bij zondag 48 over het gebed ‘Uw koninckrijk kome’: ‘O Heere, die ghy my tot uw’ Coninckrijk geroepen ende my dit onbeweeghlick Coninckrijck uyt genaden geschoncken hebt, doet my de genade vast houden, door welcke ick u welbehaeglick mooge dienen, met eerbiedinge ende Godvruchtigheyt, ende uw’ hemelsch Coninckrijk met blijdschap verwachten. 1 Thess.2:12. Hebr.12:28. Tit.2: 13.’ (604). Bij zondag 49: ‘Heere, maeckt mijne voetstappen vaste in uwen woerde, ende en laet geene ongerechtigheyt over my heerschen. Leert my uw’ welbehagen doen, want ghy zijt mijn God, uwe goede Geest geleyde my in een effen lant. Psal.119:133.143: 10.’ (604) Bij zondag 50, het gebed ‘Geef ons heden ons dagelijcks brood’: ‘Ghy weet, mijn Vader, wat ick behoefte, weert van my alle sorghuldigheden deses levens, maer doet my mijne begeerte in alles door bidden ende smeken met dancksegginge bekent maken by u, die gy na uwen rijckdom alle mijnen nootdrift sult vervullen in heerlickheyt door Christum Iesum. Matt.cap.6.25-34. Phil.4:6,16.’ (615,616); Vgl. bij zondag 51: ‘Heere, doet my kennen mijne overtredinge, ende laet mijne sonde steeds voor my zijn. Laet mijn herte daer over gebroken ende verslagen zijn voor u, ende verblijdt’ et wederom met uw’ vergevinge ende heyl, wanneer ghy ’t verbrijstelt hebt, dagelicks. Psal.51:5,10,11,19.’ (616)

‘Hem die magtig is meer als overvloedelik te doen boven al dat wy bidden ofte denken, na de kracht die in ons werkt, Hem zy de heerlijkheit in de Gemeynthe door Christum Iesum in alle geslachten tot alle eeuwigheit, Amen. Eph.3:20,21.’³³

Biddend theologiseren

Deze beknopte bloemlezing lijkt mij voldoende om duidelijk te maken hoe Martinus biddend theologiseert. Naar mijn overtuiging wijst hij ons hierin de weg naar vruchtbare beoefening van theologie in onze tijd. Ik durf de stelling wel aan dat er geen enkele theoloog van betekenis is geweest die niet een oprecht bidder was. Dat hangt uiteraard samen met mijn visie op het wezen van theologie. Van harte stem ik in met de aanduiding die prof. dr. Jan Muis laatst heeft gegeven van gereformeerde theologie als theologie van het verbond: ‘God kiest voor verbinding en verbondenheid met en tussen mensen. Dat is genade. Daaruit leven wij. Dat overdenken wij.’³⁴ Prof. dr. Gerrit Immink heeft onlangs nog weer gewezen op de heilzame spanning in de *simplex ordo* - instellingen: ‘enerzijds een hoog academisch niveau op het gebied van bronnenstudies en godsdienstige verschijnselen, anderzijds een voortdurend appel theologie te beoefenen vanuit de waarheidsclaims van de christelijke godsdienst.’³⁵ Deze heilzame spanning kent ook de PThU. De theologie die zij beoefent, is gericht op concrete godsdienstige praktijken. De afgestudeerde theoloog die haar voor ogen staat, is bekwaam en geschikt om in die praktijken een professionele leidinggevende rol te vervullen. Zo is theologiebeoefening voor de PThU verbonden met de voortgang van de christelijke geloofstraditie. Immink maakt duidelijk dat deze theologie met recht

---

³³ J. Martinus, *Grootere Catechisatie*, 640.

³⁴ J. Muis, Lezing ‘De betekenis van de klassiek gereformeerde theologie voor het huidige predikantschap’, gehouden bij het afscheid van prof. dr. Gijsbert van den Brink van de PThU, Amsterdam, 2 juli 2015. Vgl. Benno van den Toren, *La doctrine chrétienne dans un monde multiculturel. Introduction à la tâche théologique*, Carlisle 2014, 1: ‘La théologie est la science par laquelle il nous est possible d’entrer en contact avec cette réalité de Dieu, ce qui la rend capitale à nos yeux. Le but de la théologie est de nous permettre d’appréhender un aspect fondamental de la réalité qui est que, dans ce monde, nous ne sommes en aucun cas livrés à nous-mêmes car il y a un Dieu qui s’intéresse à nous.’

³⁵ F.G. Immink, *Theologia Reformata* 58-1 (2015), 25-38, ‘De blijvende opdracht van de theologie’, 27.

‘Godgeleerdheid’ mag heten, wetenschap van God, omdat ze wezenlijk meer is dan wetenschap van menselijke ervaringen van God of wetenschappelijke gerichtheid op het verschijnsel religie. Daarom maakt theologie niet alleen werk van ons menselijk spreken *over* God, maar evenzeer van ons menselijk spreken *tot* God. Wanneer het waar is dat theologie de werkelijkheid van God als thema heeft, dan leeft ze van de werkelijke ontmoeting met God.³⁶ Wetenschappelijke theologie wordt dus gedragen door gebed. Op deze wijze mag zij – en hier refereer ik graag aan de leus die het Groninger Theologisch Studenten Dispuut ‘Bonifatius’ hanteert: *operare trans finibus scientiam*, wetenschap beoefenen tot aan, maar ook tot over de grenzen.³⁷ Theologie dient juist als wetenschappelijke discipline in de academische ambiance het besef van het transcendente levend te houden.³⁸

In het voetspoor van Martinus verder

Ik opperde eerder dat ds. Martinus in letterlijke zin veel voetstappen heeft liggen tussen de Martinikerk en de Academia Groningana. Christelijke theologie wil die voetstappen in overdrachtelijke zin drukken in haar gerichtheid op kerk en universiteit, geloof en wetenschap, godsdienst en samenleving. Dat gebeurt niet in een romantiserend weemoedig verlangen naar het verleden. Dominantie streeft de theologie als het goed is op geen enkele wijze na, maar in haar marginaliteit geeft zij haar missie niet op.³⁹ En die is nu eenmaal niet beperkt tot het binnenkerkelijke, maar gaat de gehele samenleving en cultuur aan, inclusief de open dialoog met de wetenschappen aan de openbare universiteit. Bij deze missie is het voor de PThU van groot belang dat zij zich beweegt binnen de wetenschappelijke ambiance die brede universiteiten bieden. Zo is in de Groningse situatie de goede samenwerking met de

---

³⁶ Zie ook F.G. Immink, ‘The Practice of prayer’ in W. Gräß en L. Charbonnier (red.), *The Impact of Religion on Social Cohesion, Social Capital Formation and Social Development in Different Cultural Settings*, Berlijn / Zürich 2014, 45-56: ‘It seems that religious discourse and dialogue require a metaphysics of the divine.’ (55)

³⁷ Met zinspelend op het motto van de RUG: ‘Werken aan de grenzen van het weten’.

³⁸ Vgl. het betoog van F.A. van der Duyn Schouten, ‘Wetenschap heeft geloof nodig’ in *Reformatorisch Dagblad*, 04.04.2015.

³⁹ Vgl. de titel van het boek van W. Dekker, *Marginaal en missionair. Kleine theologie voor een krimpende kerk*, Zoetermeer 2011.

faculteit *Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap* van grote waarde.⁴⁰ Tegelijkertijd is het wezenlijk om voortdurende bezinning op de eigen theologische positiebepaling te doen plaatsvinden, en dat in dialoog en samenwerking met andere levensbeschouwelijke universiteiten en faculteiten, zoals bijvoorbeeld de theologische faculteit van de *Vrije Universiteit* in Amsterdam, de *Evangelische Theologische Faculteit* in Leuven en de *Gereformeerde Theologische Universiteit* in oprichting, - alsook met de academies voor HBO-theologie in Ede en Zwolle.

Goede theologie is verbindende theologie.⁴¹ Zij dient de lofprijzing van de gemeente. Zij helpt haar om hart en hoofd met elkaar te verbinden. Je kunt immers niet met het hart een christen en met het verstand een heiden zijn. De theologie heeft doxologische betekenis. Het hart dat God liefheeft en op lofprijzing van Hem is gericht, maakt de theoloog.⁴² Deze verbindende theologie wil niet weten van een scheidslijn tussen wetenschappelijk vakwerk en doorleefde spiritualiteit.⁴³ Ik stem in met het pleidooi van Alistair McGrath voor een nieuwe werkrelatie tussen de ‘academische theologie’ en de ‘theologie van de kerkbank’. Wat hem voor ogen staat, is de ‘Babylonische ballingschap’ van de denkende christen te beëindigen en naar ‘Jeruzalem’ terug te keren, om daar de liederen van Sion in onze eigen taal te zingen. Wat houdt dit concreet in? Het gaat om niet enkel cognitieve, maar relationele theologie die de spiritualiteit voedt en onderhoudt en die zo antistoffen vormt tegenover het virus van de

⁴⁰ Vgl. de belangrijke aanbeveling in het KNAW-rapport *Klaar om te wenden... De academische bestudering van religie in Nederland: een verkenning*, Amsterdam 2015: 18 inzake de participatie van de verschillende theologische en godsdienstwetenschappelijke opleidingen in een ‘gedeeld onderzoeksprogramma dat zich richt op de verschijningsvormen van de beleefde en geleefde religie en spiritualiteit, institutioneel en individueel’.

⁴¹ Zie hiervoor J. Hoek, ‘Verbindende theologie - bagage die er toe doet’, in René Erwich, Jan Hoek, Jan Marten Praamsma (red.), *Theologie als beroep. Verhalen van hoop*, Utrecht 2014, 104-117. Verbindende theologie zoekt de samengang van - om met Grenz en Olson te spreken - *lay theology*, *ministerial theology*, *professional theology* en *academic theology*. Zo Stanley Grenz & Roger Olson, *Who Needs Theology? An Invitation to the Study of God*, Downers Grove 1996. Vgl. ook Silas Barbosa Dias, *Theology as wisdom: a contribution to teaching living theology in Brazil*, diss. VU -Amsterdam, 2014.

⁴² Volgens het oude adagium *pectus est quod theologum facit*.

⁴³ Alistair McGrath, *The Future of Christianity*, Oxford 3 2002, 136: ‘Theology becomes so concerned with intellectual intricacies that it loses sight of the relational aspects of the Christian Faith... The western academic demand that scholarship should be detached and disinterested leads to a weakening of the link between theology and prayer... The academic study of theology has forced an artificial division between theology and spirituality.’

geseculariseerde cultuur van het Westen.⁴⁴ Het gaat in de theologie om de *wijsheid* waarmee de bronnen van de religieuze traditie in rapport worden gebracht met de wereld waarin wij hier en nu leven. Dan worden geen dode waarheden toegepast op een levende situatie. Neen, het gaat erom zelf deel uit te maken met hart en ziel van een levende traditie die zich op creatieve wijze vandaag opnieuw actualiseert. Op deze wijze moet de christelijke traditie vitaal en relevant, verstaanbaar en interessant worden voor de mens van vandaag. Daartoe is een diepgaande peiling van de hedendaagse cultuur, waarin overgeleverde waarden niet meer functioneren, noodzakelijk.⁴⁵

Het gebed verdient een zeer ruime plaats binnen de PThU. Ik pleit ervoor de theologiebeoefening over het gehele terrein van *sources*, *beliefs* en *practices* te doen plaatsvinden vanuit het gebed. De godsdienstwetenschap weet dat bidden de meest gepraktiseerde vorm van godsdienst is. Godsdienstpsychologisch gezien is het gebed naar een woord van William James (1842-1910) ‘de ziel en het wezen van de religie zelf’.⁴⁶ De theologie voegt hieraan toe dat bidden de hartslag van de geloofsbezinning is. Wat dit betreft, kan een wolk van getuigen worden opgevoerd, of het nu gaat om klassiekers als Augustinus, Thomas van Aquino, Maarten Luther, Martin Bucer, Johannes Calvijn of om meer eigentijdse stemmen als die van Karl Barth, Dietrich Bonhoeffer en Sarah Coakley. Volgens de Heidelbergse Catechismus is het gebed ‘het voornaamste stuk van de dankbaarheid.’⁴⁷ Het

---

⁴⁴ Voor beginnende én gevorderde theologen is de lectuur aan te bevelen van geschriften als Kelly M. Kopic, *A Little Book for New Theologians*, Downers Grove 2012; David Mathis & Jonathan Parnell, *How to Stay Christian in Seminary*, Wheaton 2014; Helmut Thielicke, *A little exercise for young theologians*, Michigan 1959, 1962; B.B. Warfield, *The Religious Life of Theological Students*, Phillipsburg 1983.

⁴⁵ Zo Edward Farley, *The Fragility of Knowledge. Theological Education in the Church and the University*, Philadelphia 1988; id. *Theology. The Fragmentation and Unity of Theological Education*, Philadelphia 1983; id. *Ecclesial Reflection. An Anatomy of Theological Method*, Philadelphia 1982. Hij verzet zich tegen de reductie van theologisch onderwijs tot het aanleren van ‘clerical skills’ of ‘scholarly knowledge’. Farley acht daarom een hechtere verbondenheid nodig tussen theologische vorming en educatie in de gemeenten en aan de theologische seminaries en faculteiten. Het gaat om één groot en coherent vormingsproces voor christenen, dat op verschillende niveaus tot theologische wijsheid leidt.

⁴⁶ William James, *The varieties of religious experience*, Cambridge (1902), 1985, 365.

⁴⁷ *Heidelbergse Catechismus*, zondag 45.

stemt tot dankbaarheid dat er binnen de PThU op cruciale momenten wordt gebeden of een doxologie wordt uitgesproken. De wekelijkse vieringen zijn zowel in Amsterdam als in Groningen meer dan franje of louter ornament. Toch kan ik mij niet aan de indruk onttrekken dat er nog altijd een zekere schroom en een al te grote terughoudendheid heerst om in het dagelijks werk binnen de universiteit en in het samen optrekken van docenten en studenten het gebed nadrukkelijk een plaats te geven. Onze internationale studentenpopulatie laat wat dit betreft een schakering zien in beleving en expressie van de omgang met God. Prof. dr. Benno van den Toren heeft in zijn inaugurele oratie gewezen op het gegeven dat het in vele niet - westerse contexten ook in het werk van academische theologen veel vanzelfsprekender is God ter sprake te brengen dan bij ons in het Westen.⁴⁸ Ik zou zeggen: laten we als nuchtere Nederlanders leren van de vrijmoedigheid en het enthousiasme van broeders en zusters uit Afrika, Zuid - Amerika of Azië.

Hoe vervolg wordt gegeven aan de bijzondere leerstoel ‘gereformeerde spiritualiteit’ is op dit moment nog niet bekend. In elk geval hoop ik dat er ruimte blijft om binnen het curriculum grondige kennis making te realiseren met het gebedsonderwijs waaraan de traditie van de Protestantse Kerk in Nederland zo rijk is. En dat niet alleen via secundaire literatuur, maar door zorgvuldige aandacht voor primaire bronnen. Denk alleen maar aan Luthers catechismi, aan de catechismus van Genève, Calvijns rijke hoofdstuk over het gebed in de *Institutie* en last but not least de Heidelbergse en zijn interpreten door de eeuwen heen.⁴⁹ Bestudering van de christelijke gebedstraditie is van groot belang. Nogmaals: hier ligt een gouden draad die de verschillende vakken onderling verbindt. De *sources* ten aanzien van het gebed worden

---

⁴⁸ Benno van den Toren, *Interculturele theologie als driegesprek. Rede bij de aanvaarding van het ambt van Hoogleraar in de Interculturele Theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit te Groningen, 11 november 2014*, 22.

⁴⁹ Zie hiervoor Arnold Huijgen, ‘Practicing Gratitude. The Spirituality of Prayer in the Heidelberg Catechism’, in Arnold Huijgen (ed.), *The Spirituality*, 206-224; Arnold Huijgen, ‘Het gebed in de Heidelbergse Catechismus’ in Arnold Huijgen, John V. Fesko, Aleida Siller (red.), *Handboek Heidelbergse Catechismus*, Utrecht 2013, 303 - 311.

aangeboord in de bestudering van Oude en Nieuwe Testament, kerk - en theologiegeschiedenis, de *beliefs* worden doordacht in een biddend spoorzoeken naar waar het in dogmatiek en ethiek op aan komt, de *practices* worden benaderd vanuit de prioriteit van de biddende omgang met de levende God.

Biddend theologiseren is niet alleen onmisbaar vanwege de principiële aard van theologie, maar ook vanwege de kerkelijke ambten waartoe de opleiding de toegang baant. Pastores en voorgangers zijn immers niet in de laatste plaats bidders en voorbidders. In de praktijk van het eigentijdse pastoraat blijkt het gebed een onverminderd grote plaats in te nemen, hoewel de aandacht voor het gebed in de literatuur over het pastoraat te wensen overlaat.⁵⁰ Dr. Reijer J. de Vries stelt: ‘Door het gebed van de pastor als vertegenwoordiger van de kerk wordt het leven van de gesprekspartner performatief verbonden met de geloofsgemeenschap en haar taal en traditie...De predikant is vanwege opleiding en ervaring bij uitstek in staat de juiste teksten te kiezen en door het uitspreken ervan de verbinding te leggen.’⁵¹ Ik hoop van harte dat deze bewering feitelijk juist is, maar vanzelfsprekend is dit allerminst. Voor pastoraat dat aan deze norm beantwoordt, is persoonlijke godsvrucht nodig én een theologische opleiding die ingebed is in het gebed.

Biddend theologiseren is evenzeer onmisbaar als voorbereiding op en toerusting tot de rol die de voorganger in de eredienst vervult. In het klassieke formulier voor de bevestiging van predikanten is de dienst van de gebeden de tweede ambtelijke taak van de predikant. Tussen bediening van het Woord en bediening van de sacramenten, wordt genoemd dat het ambt

---

⁵⁰ R.J. de Vries, ‘Het pastorale gebed als afsluitingsritueel’, *Theologia Reformata* 58-1, 6-24, 6 stelt ddat bidden in pastorale contacten vaker gebeurt ‘dan je op grond van de literatuur zou verwachten en het wordt ook anders gedaan dan in veel publicaties over het pastoraat wordt aanbevolen.’

⁵¹ R.J. de Vries, ‘Het pastorale gebed als afsluitingsritueel’, 18.

inhoudt om 'namens de hele gemeente openbaar Gods Naam aan te roepen'.⁵² Theologische reflectie met het oog op de liturgische gebeden in de kerkdienst is dan ook bepaald geen overbodige luxe. De Groninger kerkelijk hoogleraar A.F.N. Lekkerkerker (1913-1972) formuleerde het scherp: 'alleen hij kan zich wagen aan het schrijven van nieuwe gebeden die door de oude is heengegaan. Wie afziet van de duizenden die vóór ons hebben gebeden [...] vervalt tot een actualiteit, een schamelheid, die op den duur verveelt.' Hij vreest dat het bidden vaak verworpen is tot 'een slordig, onverantwoord bedrijf' en de gemeente 'is overgeleverd aan de ogenblikkelijke invallen van de predikant'.⁵³ Een citaat dat te denken geeft! Zorgvuldige aandacht voor het gebed in de eredienst is juist ook nodig omdat er van het openbare gebed in een gebedsarme tijd⁵⁴ een grote vormende werking kan uitgaan. Waar niet meer of steeds minder gebeden wordt, blijft het basale en institutionele van het gebed in de kerkdienst onverminderd van belang. Misschien is de behoefte daaraan in een seculiere tijd nog wel groter dan voorheen, oppert dr. Theo Pleizier met recht.⁵⁵ De gebeden in de kerkdienst dienen in elk geval – en hierin volg ik opnieuw Immink – de geest van Schrift en traditie te ademen.⁵⁶ Immink wijst erop dat wie voorgaat in de gebeden zich bewust dient te zijn van de theologie die in de gebeden verondersteld wordt. De christelijke gebedspraktijk is *theologiegeladen*. De wijze waarop we tot God bidden 'verraadt' onze geloofsovertuiging.

---

⁵² *Dienstboek. Een proeve. Deel II: Leven – zegen – gemeenschap*, Zoetermeer: Boekencentrum 2004, 270.

⁵³ A.F.N. Lekkerkerker, *Kanttekeningen bij het hervormde dienstboek. Deel 1*, 's-Gravenhage 1952, 123. Geciteerd door T.T.J. Pleizier, '“Laten wij bidden” – Een verkenning van het gebed in de klassiek-gereformeerde kerkdienst', *Theologia Reformata* 56-1 (2013), 25-40.

⁵⁴ S. Bänzinger, *Still Praying Strong. An empirical study of the praying practices in a secular society*, Enschede 2007; T. Bernts e.a., *God in Nederland 1996-2006*, 47: 64% van de Nederlandse bevolking bidt (waarvan 17 % één keer in de maand of minder).

⁵⁵ T.T.J. Pleizier, '“Laten wij bidden”',

⁵⁶ F.G. Immink, 'Tot God bidden in een seculiere wereld', 10: 'Predikanten hebben als voorganger en liturg de verantwoordelijkheid om voor te gaan in *het rechte bidden*. Dat wil zeggen, een gebedspraktijk te beoefenen die beantwoordt aan de aard en het karakter van het christelijke geloof.'

Bidden en belijden liggen dan ook heel dicht bij elkaar.⁵⁷ Hetzelfde geldt van het rechte gebed en de rechte prediking.⁵⁸

De PThU zal er goed aan doen aansluiting te zoeken bij de internationaal groeiende aandacht voor de academische beoefening van spiritualiteit in het algemeen en de beoefening van het gebed in het bijzonder.⁵⁹ Dat impliceert expliciete aandacht voor persoonlijke spiritualiteit en het faciliteren van momenten waarop samen wordt gezongen, gebeden en de afhankelijkheid van God wordt beleden. En dat zonder de nodige wetenschappelijke distantie tot hetgeen op de terreinen van *sources*, *beliefs* en *practices* bestudeerd wordt op te geven.⁶⁰ Op die wijze blijven we als ds. Martinus de weg van kerk naar academie en vice versa bewandelen.

Met dit *desiderium* sluit ik mijn werk als bijzonder hoogleraar af.

Dankwoord

Ik spreek graag nog enkele woorden van dank uit. Dit jaar 2015 is in meerdere opzichten een jaar van mijlpalen voor mijn gezin en mij. In januari mocht ik samen met mijn vrouw vieren dat we 40 jaar in het huwelijk verbonden zijn en gedachten we tevens mijn 40 - jarig ambtsjubileum als predikant. Nu is er de afsluiting van tien jaar werkzaamheden als bijzonder hoogleraar gereformeerde spiritualiteit, eerst aan de Theologische Universiteit Kampen (Oudestraat) en vervolgens aan de Protestantse Theologische Universiteit, locatie Groningen. Tevens leg ik mijn werk aan de Christelijke Hogeschool Ede als docent dogmatiek neer en

---

⁵⁷ Vgl. over het gebed Vincent Brümmer, *Wat doen wij als wij bidden - Een studie in de wijsgerige theologie*, Kampen 1985. Hij betoogt dat over bidden enkel gesproken kan worden binnen het kader van de relatie tussen God en mens. Voor gebed zijn de vrijheid en persoonlijkheid van zowel God als mens constitutief.

⁵⁸ Peter Brunner, 'Zur Lehre vom Gottesdienst der im Namen Jesu versammelten Gemeinde', in: Karl Ferdinand Müller/ Walter Blankenburg (Hsg.), *Leiturgia*, Band I, Kassel 1954, 257: '... ob der Pastor mit der Gemeinde recht betet, an Gewicht nicht geringer ist als die Frage ob er recht predigt.'

⁵⁹ W. van Vlastuin, 'Acta Dei et humana. Brainerds gebed als specimen van Edwards' spiritualiteit' in *Acta*, 338-348.

⁶⁰ Ik refereer aan woorden die dr. Arjen Plaisier, scriba van de synode van de Protestantse Kerk in Nederland, onlangs sprak ter gelegenheid van het afscheid van dr. Bert de Leede van de PThU: de theologische opleiding van de kerk moet niet alleen gericht zijn op het hoofd, maar ook op het hart. Er moet ruimte zijn om met elkaar te bidden en spirituele dingen te doen (volgens het verslag in *Reformatorsch Dagblad*, 20.06.2015).

bereik ik mijn emeritaat als predikant in de Protestantse Kerk in Nederland. Het is al met al dus voluit een jaar van gedenken en danken.

Dankbaar ben ik voor de wijze waarop mij in deze periode ruimte is geboden door het college van bestuur eerst van de ThUk en vervolgens van de PThU, in verschillende samenstelling door de jaren heen: prof. dr. Evert Jonker, dr. Henk van der Sar, prof. dr. Gerrit Immink, prof. dr. Mechteld Jansen. U hebt stimulerend en inventief leiding gegeven en was voor mij toegankelijk wanneer dat nodig was.

Bij mijn werk wist ik mij geruggesteund door het curatorium van de bijzondere leerstoel: dank daarvoor aan de curatoren!

Het moderamen van de synode van de Protestantse Kerk ben ik dankbaar dat ik sinds mijn afscheid als predikant van de hervormde gemeente van Veenendaal in 1994 mijn werk eerst bij de HGJB en in Ede bij het HBO en vervolgens ook mijn academische werk als 'predikant met een bijzondere opdracht' heb mogen verrichten.

De leden van het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond in de Protestantse Kerk in Nederland ben ik erkentelijk voor het mij in de afgelopen jaren geschonken vertrouwen en voor hun instemming met de uitbreiding van mijn formatieplaats van aanvankelijk 0.2 naar 0.4 fte, waardoor er een reële ruimte kwam voor het doen van onderzoek naast het geven van onderwijs.

De collega's hoogleraren namen mij van meet af aan hartelijk op in hun kring. Dat geldt voor alle collega's zonder uitzondering, ook al was de samenwerking uiteraard het meest hecht in de onderzoeksgroep *Beliefs* en daarbij weer in het bijzonder met de collega's Gijsbert van den Brink, Jan Muis, Rinse Reeling Brouwer, tezamen met de aio's Erik, Kees, Gerard. Mijn direct leidinggevende collega's als leerstoelhouders waren achtereenvolgens de hoogleraren Gerrit Neven, Nico den Bok en Benno van den Toren - steeds was de samenwerking heel goed.

Beste studenten, de ontmoeting met jullie heeft veel voor mij betekend. Steeds weer toonden jullie belangstelling voor oriëntatie en nader onderzoek op het boeiende terrein van gereformeerde spiritualiteit. Jullie bezochten de colleges en schreven werkstukken en scripties over aspecten van de gereformeerde traditie. Er waren niet alleen de specifieke colleges van de leerstoel, maar dankzij de samenwerking met professor Rinse Reeling Brouwer ontmoetten we elkaar ook tijdens een collegeserie symboliek. Ook noem ik de colleges apologetiek, in samenwerking met professoren Benno van den Toren en Henk van den Belt. In het kader van het postacademisch onderwijs trok ik op met de collega's Theo Boer, Frits de Lange en, Martin Walton, en - nog in de Kampense jaren - met collega Hans - Martin Kirn. Nog breder was de samenwerking bij het programma ATT - actueel theologisch thema. Ik noem hierbij dr. Akke van der Kooi en prof. Renée van Riessen. Dankbaarheid vervult mij vanwege al deze goede contacten, ook met hen van wie ik de namen nu niet expliciet noem.

De samenwerking met de collega's Van den Belt en Van den Brink als bijzondere hoogleraren vanwege de Gereformeerde Bond verbonden aan de Rijks Universiteit Groningen, respectievelijk - tot voor kort - de Protestantse Theologische Universiteit locatie Amsterdam, heb ik zeer gewaardeerd. Het was mooi in Groningen krachten te bundelen bij *privatissima* over onder meer de Institutie van Calvijn en Nederlandse theologen als K.H. Miskotte en A.A. van Ruler of ook als driemanschap op te treden in het kader van het PAO.

Niet alleen het onderwyzend, maar ook het ondersteunend personeel dank ik hartelijk voor alle goede contacten en samenwerking.

Dank aan de sprekers van het symposium van vanmorgen, de hoogleraren Immink, Van Kooten en Paul, en allen die zich hebben ingezet voor de organisatie ervan. Ik noem mijn zwager, prof.dr.G.H. van Kooten, graag nog even apart. Bijzonder dat we zo dicht bij elkaar kwamen te werken aan twee instituten die mede dankzij jouw inzet indertijd als decaan zich

nauw op elkaar betrokken weten. Geurt- Henk, je bent in mijn ogen een eigentijdse Martinus als *trait d'union* tussen Martinikerk en Academia Groningana.

Lieve kinderen en kleinkinderen, fijn dat jullie aanwezig zijn op dit moment. In warme onderlinge verbondenheid wil je elkaar bij zulke gelegenheden niet missen. Dat geldt ook voor alle aanwezige familieleden, collega's, vrienden en kennissen.

Het is voor mij bijzonder deze oratie te hebben gehouden op de geboortedag van wijlen mijn vader, Cornelis Hoek. Mijn vrouw en ik denken met veel dankbaarheid terug aan onze geliefde ouders en grootouders.

Lieve Alie, wat een voorrecht ook deze mijlpaal samen mee te maken! Ik heb meer aan jou te danken dan ik hier kan verwoorden. Om maar één ding te noemen: je bent een lichtend voorbeeld in 'multitasken', in jouw geval als arts, docente, spreekster, echtgenote, moeder, oma van negen kleinkinderen enzovoorts. We weten dat we samen alles aan de Heere, onze God te danken hebben. Mogen we in de komende tijd in een wellicht wat rustiger tempo, maar toch niet minder geëngageerd, onze weg vervolgen, samen met allen die ons lief zijn, op weg naar de grote Morgen. *Soli Deo gloria!*